## İNSAN VE EVRİM

Evrim düşüncesi gerek Doğu'da ve gerek Batı'da çok eskilere dayanmaktadır. Bu görüşte olanların bir kısmı evrimi, canlı-cansız bütün evren için sözkonusu ederken bir kısmı ise, bitki, hayvan ve insanlar yani canlı ya da yarı canlılar için sözetmektedir. Yine evrimin yaratıcı bir gücün yani Allah'ın bir planlaması sonucu olduğunu söyleyenler olduğu gibi, bunu tamamen tasadüfe bağlayanlar da vardır.

Kuşkusuz bu gibi konular, uzmanları tarafından incelenecek şeylerdir. Yani modern ilmin ilgili dallarıyla uğraşanlar ancak bu gibi konularla ilgilenmelidir. Bizim böyle bir konuya girmemizin sebebi, evrimin Kur'an'da varolduğunu söyleyenlerin olmasıdır. Esasen bizi ilgilendiren de işin bu yönüdür. Gerçekten Kur'an, özellikle insanla ilgili olarak böyle bir evrimden sözetmekte midir?

Suriyeli bir mühendis olan *Dr. Muhammed Şahrur*, Arap dünyasında yankı uyandıran ve marksist diyalektiğe dayalı bir bakış açısıyla ele aldığı *"el-Kitab ve'l-Kur'an* Kıraatun Muasıra" isimli eserinde kimi âyetleri referans göstererek insanın günümüz düzeyine ulaşıncaya kadar üç merhaleden geçtiğini anlatmaktadır.

Ona göre evrendeki her varlık, içinde iki kutuplu bir çatışmayı barındırmakta ve sürekli bir evrim halindedir.[64] Canlıların tamamı hatta insan için de bu du-

[64] Muhammed Şahrur, el-Kitab ve'l-Kur'an Kıraatun Muasıra, Beyrut-1992, s.223.

rum sözkonusudur. Mevcut canlıların tamamı bu iç çatışma sonucu ortaya çıkmıştır ve evrim hala devam etmektedir. Allah yılanı ayrı, kediyi ayrı veya balığı ayrı yaratarak onlara ruh üfürmüş değildir. Bunların tamamı bir canlıdan evrimleşerek bir alt varlıktan bir üst varlığa sıçrama yoluyla günümüzdeki konumlarına gelmişlerdir.[65]

Şahrur, Kur'an-ı Kerim'de *"beşer"* ile *"insan"* kelimelerinin farklı anlamlarda kullanıldıklarını, beşer kelimesiyle insanın fizyolojik varlığının ifade edildiğini, *"beşer"*in evrimle *"insan"*a yükseldiğini ileri sürmektedir. İnsan da tıpkı diğer canlılık niteliğini taşıyan varlıklar gibi evrimleşme sonucu ve hayvanların sıçrama yoluyla ortaya çıkışları gibi ortaya çıkmış, onlarla eşzamanlı olarak evrimleşmiştir. Günümüzde çocuk ana karnında nasıl üç türlü karanlık içinde yaratılıştan yaratılışa geçiyorsa[66] beşerin ortaya çıkması da üç evrede gerçekleşmiştir. Bu evrelerden biri denizde, ikincisi hem deniz ve hem karada, üçüncüsü ise karada gerçekleşmiştir.[67]

İnsanın geçirdiği evreler arasında yüzmilyonlarca yıl geçtiğini savunan Şahrur, İnsanın önce beşer olarak yeryüzünde yayıldığını bilahare kendisine ruh üfürüldüğünü, ruh üfürüldükten sonra ancak meleklere Adem'e secde etmelerinin emredildiğini ileri sürer. O, bu görüşlerini şu ayetlere dayandırır:

> *"Hani Rabbin meleklere demişti ki: (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş cıvık bir balçıktan bir beşer yaratacağım. Onu düzenlediğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen ona secde edin."*[68]

[65] aynı kaynak, s.227-228.

[66] 39 Zümer 6.

[67] Şahrur, a.g.e., s.280.

[68] 15 Hicr 28-29.

Topraktan beşerin yaratılması ile düzenleme arasında uzun bir müddetin geçtiğini belirten Şahrur, gelecek zaman için kullanılan ve yukarıdaki âyette geçen "izâ" edatını buna delil olarak gösterir.

Yine Rum sûresindeki: *"Sizi topraktan yaratması, O'nun âyetlerindendir. Sonra siz her tarafa yayılan bir beşer oluverdiniz."*[69] âyeti de ona göre bir delildir. Ayette arada zaman bakımından bir ara bulunduğunu ifade eden *"summe"* edatı ile gelecek için kullanılan *"izâ"* edatının zikredilmesini görüşüne delil olarak getirir ve insanın beşer olarak yeryüzünde yayılmasının ruh üfürülmezden önce gerçekleştiğini savunur.[70]

Buna göre *"İnsan"* kelimesi akıllı varlık hakkında kullanılır. Başkalarıyla birlikte yaşayan anlamındadır. *"Beşer"* ise, yalnız başına yaşar.[71]

İnsan uzun müddet *"beşer"* olarak yaşamıştır. Bu döneminde konuşması yoktur. Dört ayak üzerinde yürümektedir. Ön ayakları ağaçlara tırmanacak yapıdadır. İnsanın üçüncü ve mükemmel aşamasında kendisine ruh üfürülür. Bu aşamada insan anlamlı sesler çıkarmaya yani konuşmaya başlamıştır. Cenneten çıkış bu merhalede gerçekleşmiştir. İşte bu merhalesinde toplum içinde yaşama sözkonusu olduğu için sosyal ilişkilerin düzenlenmesi sebebiyle Allah'tan vahiy gelmeye başlamıştır.[72]

Buraya kadar *Şahrur*'un görüşlerini özetlemeye çalıştık. Belirtmek gerekir ki, onun ne demek istediğini tam olarak anlatmak için belki eserinin büyük bir kısmını buraya aktarmak gerekir. Bu, mümkün olmadığına göre mümkün mertebe anlatmak istediklerine sadık kalarak onun görüşlerini özetlemeğe gayret ettik.

69 30 Rum 20.

70 Şahrur, a.g.e., s.281.

71 Şahrur, a.g.e., s.284.

72 a.k., s.311.

Müfessir *Süleyman Ateş* de insan için tür içerisinde bir evrimden bahsetmektedir. Ona göre: Hicr sûresindeki: *"Andolsun, biz insanı pişmemiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan yarattık..."* (54 Hicr/26-27) ile başlayan âyetler, Adem'den değil, onun kökeni olan insanın yaratılışından söz etmektedir. Müfessirler, âyetteki insan sözüyle Adem'in kastedildiğini söylerler. Fakat Muhammed Bakır'dan nakledilen bir söze göre: *"Bizim atamız Adem'den önce bin kere bin* (yani bir milyon) *yahut daha fazla Ademler gelip geçmiştir."* Bize göre bu ifade, ilk insandan Adem'e kadar birçok insanın gelip geçtiğini, yani insanın evrimleşe evrimleşe Arz meleklerinin boyun eğidiği mükemmel insan halife Adem düzeyine ulaştığını gösterir.

İnsanın evrimi, şüphesiz uzun zaman almıştır. Nitekim: "Biz sizi yarattık, sonra size biçim verdik, sonra meleklere: 'Adem'e secde edin' dedik" âyetindeki "summe" yani (sonra)lar, insanın kökeninden, meleklerin boyun eğdiği Adem haline gelinceye dek çok aşamalardan geçirildiğini gösterir. Bazı basit düşünceli insanlar, insanın evrimini kabul etmeyerek: "Allah'ın, Adem'i bir anda yaratmağa gücü yetmez mi ki bu kadar uzun zamanda yaratsın?" der ve evrim düşüncesini Kur'an'a ve Allah'ın kudretine aykırı bulurlar.

Düşünmezler ki Allah için zaman sözkonusu değildir. Ona göre milyonlarca yıl ile bir an birdir. Biz yaratıklara göre milyonlarca yıl süren olay, Allah için bir anda meydana gelmiştir. Çünkü sonlu varlıklar olan bizler, zamanı böler ve parça parça algılarız. Ama Allah, parçaları bütünleştirir. Çokluklar O'nda bir olur. Katreler denizde birleşir. Kesret, vahdete döner. Allah'ı insan ile karıştırmak, sınırsız kavramı sınırlı algılarla karşılaştırmak insanı yanlış yargılara götürür.

Kaldı ki birden bire yaratıvermek basit bir şeydir. Ama ince plânlar, kanunlar ile milyonlarca yıl içinde

dünyadan süzüle süzüle meydana getirilmiş varlığın değeri büyüktür. Bundan dolayı Allah, insan için: "Gerçekten biz, insan oğluna çok ikramda bulunduk, onu çok şerefli yaptık" buyurmak suretiyle insanın değerini belirtmiştir.[73]

*Süleyman Ateş* insan evriminin geçirdiği aşamalar hakkında bilgi vermemekte saoece evrimden ve bu evrimin çok uzun müddet içerdiğinden sözetmektedir. Ayrıca o, Şarur'un iddia ettiği gibi insan-hayvan bütün canlıların tek canlıdan türediklerini söylememekte insan türünün kendi içinde bir evriminden bahsetmektedir.

Temelde evrimi kabul eden fakat görüşleri arasında benzeşen yönler olmakla birlikte ayrışan yönler de bulunan Şahrur ile Süleyman Ateş'in görüşlerini özet halinde de olsa naklettikten sonra şimdi ileri sürülen evrim görüşünü değerlendirelim:

Şahrur, insanlarla hayvanların tek bir canlıdan yaratıldığını ve insan evrimini üç aşamada ele alırken şu âyete dayanmakta idi:

> *"Allah sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir. Sizin için hayvanlardan sekiz çift meydana getirmiştir. Sizi annelerinizin karınlarında üç türlü karanlık içinde yaratılıştan yaratılışa geçirerek yaratıyor."*[74]

Dikkat edilirse ayette dört fiil geçmektedir. İlk üç fiil (*yaratmış, var etmiş, meydana getirmiş*), geçmiş zamanla ilgilidir. Dördüncüsü ise, devamlılık ifade eden muzari fiil (*yaratıyor* fiili) kullanılmaktadır. O

[73] Süleyman Ateş, Kur'an Ansiklopedisi, İstanbul-tarihsiz, I.116-117.

[74] 39 Zümer 6.

halde âyetin bu son bölümü geçmişte olmuş bir hususu değil, hâlâ devam etmekte olan bir hususu; çocuğun ana rahminde geçirdiği evreleri sözkonusu etmektedir. Zaten sözkonusu üç türlü karanlığın ana karnında gerçekleştiği âyette de açıkça ifade edilmektedir. O halde geçmişte vukubulmuş üç evre ayette sözkonusu edilmemektedir. Genel olarak insan hayatının mutlaka ana karnındakine benzer evrelerden geçtiğini söyleyebilmek için de elimizde bir delil mevcut değildir.

Ayrıca âyetteki hitap, yaşayan insanlaradır, hayvanlara hitap yoktur. İnsanların bir nefisten yaratıldığı anlatılmaktadır. Hayvanların da insanlarla aynı nefisten ürediklerini söylemek mümkün değildir. O zaman sözkonusu hitabın insanlarla birlikte hayvanlara da yapıldığını söylemek olur ki böyle bir iddianın tutarsızlığı apaçıktır.

İnsanın evrelerinden birinin *"beşer aşaması"* olduğu, bu dönemde insanın diğer hayvanlarla aynı düzeyde bulunduğu ve: "Sizi topraktan yaratması, O'nun âyetlerindendir. Sonra siz her tarafa yayılan bir beşer oluverdiniz." ayetinin buna delalet ettiği meselesine gelince, herşeyden önce insanların yeryüzünde yayılmaları cennetten çıkmalarından sonra olmuştur. Çünkü yasak ağaçtan yemezden önce iki kişiden başka yani *Adem* ile *Havva*'dan başka insan neslinin bulunmadığı Kur'an'dan açıkça anlaşılmaktadır. Bunu ifade eden âyetler şöyledir:

> *"Bir zaman biz meleklere, 'Adem'e secde edin' demiştik. Onlar hemen secde ettiler; yalnız İblis hariç. O, diretti. Bunun üzerine: 'Ey Adem, dedik, bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi (ikinizi) cennetten çıkarmasın; sonra yorulur, sıkıntı çekersiniz. Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak.*

*Yine sen burada, susuzluk çekmeyecek, sıcaklığın sıkıntısını duymayacaksın. Sonunda şeytan onun aklını karıştırıp 'Ey Adem, dedi, sana ebedîlik ağacını ve eskimeyen bir saltanatı göstereyim mi?' Bunun üzerine ondan (ikisi) yediler. Böylece kendilerine çirkin yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar."*[75]

Görüldüğü gibi ayetlerde hitap hep iki kişiye yapılmıştır ve yasak ağaçtan iki kişinin yediği anlatılmaktadır. Mecâzî anlatım bazı sayılarda geçerlidir ama iki sayısında geçerli değildir. Mesela tekil kullanılarak bununla o şeyin nev'i ve cinsi kastedilebilir. Yine yedi, kırk, yüz, bin, milyon gibi sayılar çokluktan kinaye olarak kullanılabilir. Ama iki/ikil sayısı kullanılıyorsa, bununla iki sayısı kastedilmiş demektir. Ayrıca bu döneminde Adem ve Havva akıl sahibi olmalılar ki, kendilerine yasak ağaçtan yememe emri verilmiş olsun. Eğer akıl sahibi olmasalardı, teklif ile sorumlu olmazlardı. Meleklerin Adem'e secde etmeleri de Adem'in cennette olduğu dönemde olmuştur. Ayrıca bu dönemde Adem'e isimler öğretilmiştir. Çünkü meleklerin Adem'e secde etmeleri, isimler konusunda kendisiyle yarıştırılmaları ve isim vermede Adem'in üstünlüğünün ortaya çıkması üzerine gerçekleşmiştir.

O halde insanın bilahare konuşmayı öğrendiği de tamamen uydurma bir iddiadır.

*"Beşer"* ve *"insan"* kelimeleri arasındaki fark meselesine gelince, gerçekten Kur'an-ı Kerim eşanlamlı kelimeleri kullanırken nüans farklılığı da olsa, birtakım anlam farklılığını gözeterek onları kullanmaktadır. Bu anlamda *"insan"* kelimesi ile *"beşer"* kelimesi arasında az da olsa fark vardır. *"İnsan"* kelimesi, *Şah-*

[75] 20 Tâhâ 116-121.

*rur*'un da dikkat çektiği gibi insanın sosyal yönüne işaret etmektedir. *"Beşer"* kelimesiyle de daha çok insanın fizyolojik yönüne dikkat çekilmektedir. Bütün insan bireyleri beşer olmak bakımından birlerinin aynı ve birbirlerine eşittirler. Oysa insanlık düzeyleri birbirlerinden farklıdır. Hatta bir kısmı insan bile değildir. Çünkü "İnsan" kelimesi, insanın ahlâk, terbiye ve yetenekleriyle ilgilidir.

Ancak yine de insanî -en azından potansiyel olarak- yönü bulunan fizyolojik varlığa "beşer" denilebilir. Bu yönü olmayan maddî varlığa "beşer" denilemez. Şu ayetlerden bunu anlıyoruz:

> *"Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlahınızın sadece bir ilah olduğu vahyolunuyor."*[76]
>
> *"Allah bir beşer ile ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder."*[77]

İki âyette de peygamberlerin kastedildiği açıktır ve âyetlerde peygamberler *"beşer"* kelimesiyle nitelenmektedir. O halde *"beşer"* kelimesiyle, insanın akıl verilmezden önceki hayvanlık döneminin kastedildiği iddiası bütünüyle asılsızdır ve böyle bir iddiayı ancak Kur'an'a vakıf olmayan ya da kasıtlı olan biri ileri sürebilir.

[76] 18 Kehf 110. Ayette Peygamber (s.a.v.)in beşer olma yönünden diğer insanların aynı olduğu yani fizyolojik açıdan diğerlerinden bir farkı bulunmadığı anlatılıyor. Fizyolojik yönüyle Peygamber (s.a.v.)in diğer insanlardan bir farkı bulunmadığı Kur'an'da açıkça ifade edilmesine rağmen Peygamber'in sakalının kutsanması hatta tükürüğünün bile mübarek ve şifa verdiğine dair rivayetlerin bulunması, bundan beteri bazı yorumcuların, onun idrarının bile şifa olduğunu söylenmeleri gariptir.

[77] 42 Şûrâ 51.

İnsanın yaratılışına dair âyette *"summe"* ve *"iza"* edatlarından hareketle sözkonusu dönemler arasında uzun asırların geçtiğini söylemek de bir mübalağadan başka birşey değildir. Sözkonusu edatlar Arap dilinde arada sadece bir mesafenin; bir zaman boşluğunun varlığını ifade ederler. Mesafe kısa olabilir, uzun olabilir. Mesela Mümin sûresinde şöyle buyurulmaktadır:

> *"O'dur ki (önce) sizi topraktan, sonra nutfe (sperm)den, sonra alaka (embriyo)dan yarattı. Sonra sizi çocuk olarak (annelerinizin karnından) çıkarıyor. Sonra güçlü çağınıza eresiniz, sonra da ihtiyarlar olasınız diye sizi yaşatıyor."*[78]

*"Sonra"* kelimesiyle meallendirilen kelime, âyetin orjinalinde *"summe"* kelimesidir. Mesela insanın ana karnındaki nutfe haliyle alaka hali arasında geçen zaman günlerden ibaret iken insanın çocukluk dönemi ile güçlü çağına erişmesi ve ardından yaşlanması yıllar alıyor. Oysa bu dönemlerin hepsi *"summe"* kelimesiyle ifade ediliyor.

Bu arada şu hususu da belirtelim ki, insanın tarih süreci içerisinde birtakım değişimlere uğradığını söylemek ile evrime tabi olduğunu söylemek arasında bir fark vardır. İnsan birtakım değişimlere uğramış olabilir. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi Hz. Nuh'un sadece Tûfan öncesi 950 yıl tebliğ görevini yürüttüğü Kur'an nassıyla sabittir. Tebliğ öncesi ve Tûfan sonrasını hesaba kattığımızda bin yıldan daha fazla bir ömür sürdüğü rahatlıkla söylenebilir. Bugün için bu kadar yıl yaşayabilecek bir insan bünyesi mevcut değildir. Değişik dönemlerde insanlara değişik yiyeceklerin Allah tarafından yasaklandığı veya mubah kılındığını da dinî nasslardan öğreniyoruz. Kuşkusuz kimi yiyeceklerin

[78] 40 Mümin 67.

yasaklanması ya da mubah kılınması, insan bünyesindeki değişimlerle ilgilidir. Çünkü Allah, bir yiyeceği yasakladığında insan bünyesine olan zararı sebebiyle yasaklamaktadır. Bu durum da, insan bünyesinde birtakım değişikliklerin varolduğuna işaret etmektedir. Bu değişimin insanın aklî yeteneklerini ne oranda etkilediğini; bu yeteneğini ne oranda geliştirip ya da gerilettiğini bilemiyoruz. Bildiğimiz o ki, ilk insan da mükellef idi; birtakım emir ve yasaklara muhatap idi, günümüz insanı da. O halde ilk insan da akıl sahibiydi. Kur'an kıssalarını incelediğimizde mesela bir Hz. Nuh (a.s.)ın kıssası incelendiğinde o dönem münkirlerinin hayat felsefeleriyle günümüz münkirlerinin hayat felsefeleri arasında bir fark bulunmadığı, onların peygamber ve dine yönelttikleri itirazlarla günümüz münkirlerinin itirazlarının felsefî bakışaçısı bazında aynı olduğu görülür. Aynı şekilde o günün iman edenlerinin hayata bakışları ile günümüz müminlerinin hayata bakışları arasında bir fark yoktur.. Yine Hz. Adem'in Allah inancı ile son peygmber Hz. Muhammed'in Allah inancı arasında bir fark bulunmamaktadır.

İnsanlığın aklî kabiliyet ve ahlâkla fazilet bakımından sürekli bir gelişme içerisinde olduğunu söyleyebilmek, çok zordur. Hatta insanın sürekli böyle bir gelişme içerisinde olduğunu iddia etmek bir aldatmacadan ibarettir. Dünya nüfusunun neredeyse yüzde ellisinden fazlası, hatta bunların önemli bir kısmı yüksek tahsil görmesine yani bunca eğitime rağmen günümüz insanının, dünün insanından daha ahlâklı, evrensel üstün değerlere daha bağlı olduğunu ne yazık ki söyleyemiyoruz. Herhalde tarihin hiçbir döneminde günümüzde olduğu kadar insanlar arası çatışma, insan kıyımı, kendinden farklı inançtaki insana tahammülsüzlük görülmüş değildir. Günümüzde dünyanın her tarafında çatışma vardır. Siyasî anlayış farklılıkları çatışmaya

nedendir, maddî çıkarlar çatışmaya nedendir, etnik farklılıklar çatışmaya nedendir vs.

Geçmişte inanç farklılıklarının abartıldığı kadar çatışma nedeni olduğu da gerçek değildir. Günümüzdeki etnik savaşlarla ya da maddî çıkar savaşlarıyla din savaşlarını kıyasladığınız zaman din savaşlarının çok ehven kaldığı görülür. Hatta din savaşı adıyla yapılan savaşların birçoğunun temelinde inanç farklılığı değil, çıkarların çatışması yattığı görülür. Günümüzdeki hoşgörü ve inanç özgürlüğü gibi sözler ne yazık ki çoğu zaman fantaziden öteye geçmemektedir.

Günümüzde teknoloji alanında insanlığın bir mesafe katetmiş olması günümüz insanın daha zeki ya da daha akılllı olduğu anlamına gelmez. Teknolojik gelişme bir süreçtir ve bu alanda çok geçmiş dönemlerde atılmış olan ilk adımın günümüzdeki son adımdan daha önemsiz olduğu söylenemez.

Netice olarak tıpkı günümüzde insanın bebeklik, çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık aşamalarından geçtiği gibi Adem de ömrü boyunca benzeri aşamalardan geçmiş olabilir. Hatta bu aşamaları geçirmesi daha da akla yatkındır. Ancak insanlığın evrime tabi olarak hayvanlıktan beşer düzeyine ve ardından insanlık düzeyine yükseldiğini söylemek için elimizde bir delil bulunmamaktadır. Aksine mevcut insanların, Allah'ın emir ve yasaklarına muhatap bir ana ve babadan çoğaldıkları Kur'an'da açıkça ifade edilmektedir.

Mevcut insanlığın atası Adem'den önce binlerce Adem'in gelip geçtiği şeklindeki görüşe gelince, Bunu kabul etmek için elimizde yeterince delil olmadığı gibi reddetmek için de yeterli delilimiz bulunmamaktadır. Hatta Adem'in birilerinin halefi olarak yaratıldığı ve halefi olduğu varlıktan bilgice daha üstün olduğu Kur'an'daki yaratılış kıssasından anlaşılmaktadır.

Mümkündür ki Adem'in kendisine halef olduğu varlık, Darvin nazariyesinde ileri sürüldüğü gibi bir evrime tabi idi. Kur'an'ın bize anlattığı mevcut insanların Adem ve Havva'dan üredikleri, Adem'in topraktan, Havva'nın da Adem'den yaratıldığı ve Adem ile Havva'nın Allah tarafından mükellef tutulduklarıdır. Kur'an-ı Kerim'in, Adem'den önce insanların yaşadığını anlatmamış olması, böyle nesillerin daha önce gelip geçmedikleri anlamına gelmez. Çünkü Kur'an-ı Kerim, evrenin tarihini verme iddiasında değildir. Sadece günümüze ışık tutan tarihî vak'aları özlü bir şekilde aktarır. Kur'an'ın tarihle ilgisi bundan ibarettir.